

ประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Poi Ton Ho Lom tradition in Mae Hong Son Province

วรรณันท์ เชิดชูศีลธรรม
Watthanan Cherdchoosinlatham
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
Mae Hong Son Provincial Cultural Office
Email: thun1980th@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ปอยตันหอลม เป็นการจัดงานถวายแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้เสด็จลงมายังโลกมนุษย์ การจัดงานประเพณีหอดตันหอลมค่อยๆ จางหายไป เนื่องจากพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ต้องใช้ช่างฝีมือของชาวไตแบบดั้งเดิมหรือปราชญ์ พบว่าเหลือการจัดประเพณีปอยตันหอลมเหลือเพียง 2 วัด ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเท่านั้น องค์ความรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยตันหอลม คือ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏคือ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี ด้านการให้ทาน กัลยาณมิตรธรรม

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม, ประเพณีปอยตันหอลม, แม่ฮ่องสอน

Abstract

This academic article aims to study the history and background of the Buddhist principles that appear in the Poi Ton Hor Lom tradition in Mae Hong Son Province. It was found that Poi Ton Hor Lom is an event held to honor the Lord Buddha who descended to the human world. The organization of the Poi Ton Hor Lom tradition has gradually faded away because the rituals have many steps and details, requiring the use of traditional Tai craftsmen or scholars. It was found that only two temples in Mae Hong Son Province still hold the Poi Ton Hor Lom tradition. The knowledge gained through religious rituals and Buddhist principles that appear in the Poi Ton Hor Lom tradition are the Buddhist principles that appear in the aspects of gratitude, unity, giving alms, and good friends.

Keywords: Buddhist principles, Poi Ton Hor Lom tradition, Mae Hong Son

บทนำ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น เป็นอีกหนึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของประเทศไทย เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชนเผ่าไทยและชาวไทยภูเขาหลายเผ่าประกอบไปด้วย

ไทยใหญ่ ม้ง มูเซอ ลัวะ ลีซอ จีนฮ่อ และกะเหรี่ยง มาแต่โบราณ จึงทำให้วัฒนธรรม ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนภาษา อาหารการกินและการแต่งกาย จะมีความแตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือด้วยกันอย่างชัดเจน เนื่องด้วยเหตุผลที่สำคัญคือความหลากหลายของประชากร และผู้คนเหล่านี้ยังคงดำเนินชีวิตเรียบง่าย รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ เฉกเช่นเมื่อหลายร้อยปีก่อน ด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เป็นจุดรวบรวมความสวยงามทางเชื้อชาติสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านที่สวยงามและหลากหลาย จึงเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกประเทศ มีความสนใจที่จะเข้ามาท่องเที่ยว ชื่นชม และเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลักษณะพิเศษที่เป็นจุดแข็งหรือศักยภาพในการพัฒนาตัวเองที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ หลายประการ อาทิเช่น มีภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและธรรมชาติสวยงามเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะทุ่งบัวตองและแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอีกหลายแห่ง มีประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของประชาชนพื้นที่ราบชาวไทใหญ่หรือชาวไตกับชาวไทยภูเขาซึ่งเป็นกลุ่มชนเผ่า (ethnic group) ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้อย่างมั่นคง มีความหลากหลายของวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ (วีระ เลิศสมพร, 2553)

ประชากรในจังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มคนไทยเชื้อสายไทใหญ่ เป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด ชาวไทใหญ่อพยพมาจากรัฐฉานซึ่งเป็นบ้านเมืองเดิมในสหภาพพม่า ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มประชากรผู้มี ความโดดเด่นในทางปฏิบัติที่แสดงถึงความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนา (จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2566 : ออนไลน์) ชาวไทใหญ่เป็นผู้ศรัทธาใน ศาสนาพุทธอย่างยิ่ง และมีนิสัยชอบทำบุญ ทำทาน ถวายภัตตาหาร รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้แด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ในกิจการของพระศาสนา โดยชาวไทยใหญ่มีวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมที่อิงตามเดือนต่างๆ การที่วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่อยังคงอยู่และดำรงไว้อย่าง ต่อเนื่องเพราะชาวไทใหญ่นำวิถีชีวิตและวัฒนธรรมติด ตัวไปด้วยในทุกที่ที่ตนเองย้ายถิ่นฐานหรืออาศัยอยู่ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท รวมถึงความสามัคคี และศรัทธาอันแรงกล้าในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงก่อให้เกิดการรวมตัวกันจำนวนมากในงานบุญหรือประเพณีต่างๆ (มณฑิรา ศิริสว่าง, 2562 : 78)

งานหรือประเพณี หรือที่เรียกว่างานปอยเป็นงานที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวไทใหญ่ได้อย่างมาก เป็น งานที่มีทั้งผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้ใช้แรงงานชาวไทใหญ่มาร่วมงานกันอย่างมากมาย งานปอยเป็นพื้นที่ที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ชาวไทใหญ่ทุกคนจะมาร่วมงานกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา มีพิธีทำบุญ ทำกิจกรรมร่วมกัน อาจแสดงออกมาผ่านพิธีกรรม อาหาร เครื่องแต่งกาย ภาษา เป็นต้น งานปอยจึงเป็นงานที่ชาวไทใหญ่ จะต้อง มาเข้าร่วมเพื่อแสดงถึงความเป็นไทใหญ่และยังดำรงรักษาความเป็นชาติพันธุ์ไว้ต่อไป

งานประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่หรือตามภาษาไทยใหญ่เรียกว่า “หย่าสี่สิบสองเหลิน” จะมีแทบจะทุกเดือน โดยจะเน้นการทำบุญทำทานเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะชาวไทใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด “หย่าสี่สิบสองเหลิน” หรือกำหนดการประเพณีประจำปี ซึ่งตรงกับคำว่า “ราศี 12 เดือน” หรือประเพณี 12 เดือน ตามปฏิทินของชาวไทใหญ่ เดือนแรกของชาวไทใหญ่เรียกว่า “เหลินเจียง” ซึ่งตรงกับเดือนแรกของการนับเดือนของคนไทยภาคกลาง ตามปฏิทินสากล

ตรงกับเดือนธันวาคม แต่แตกต่างจากชาวล้านนาที่เรียกเดือนแรกของปีว่า “เดือนอ้าย” ตรงกับปฏิทินสากล เดือนตุลาคม

นอกจากหย่าสี่สิบสองเหลือนหรือกำหนดการประเพณีประจำปีแล้ว ยังมีประเพณี ปอยตันหอลมที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่เริ่มจะสูญหายไปจากประเพณีของชาวไทย ปรากฏพบในจังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ 2 พื้นที่ คือ วัดทุ่งกองมูและวัดม่วยต่อ แต่ในปัจจุบันไม่ได้มีการสืบสานอย่างต่อเนื่องเช่นในอดีต อาจด้วยขั้นตอนการจัดทำต้นหอลมและพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ทำให้การจัดงานประเพณีปอยตันหอลม ค่อยๆ จางหายไป

ประเพณีดับไฟเทียนหรือประเพณีแห่ต้นเกี๊ยะ หรือปอยตันหอลม จัดขึ้นในช่วงหลังเทศกาลออกพรรษา ในวันงานจะมีการแห่ต้นเกี๊ยะเพื่อนำไปจุดในบริเวณวัด กล่าวกันว่าความเชื่อของชาวไทยใหญ่ โดยได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานในจงพาราซึ่งชาวบ้านจะสร้างขึ้นไว้ตามบ้านเรือนของตนเองในวันออกพรรษา หลังจากที่พระพุทธรูปได้เสด็จลงมาโปรดมนุษย์บนโลกแล้วชาวบ้านก็จะได้อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นสู่สวรรค์ ด้วยการดับไฟเทียนอันถือเป็นวันเสร็จสิ้นงานบุญออกพรรษาของชาวไทยใหญ่ อีกนัยหนึ่งเพื่อเป็นการถวายแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้เสด็จลงมายังโลกมนุษย์

ลักษณะรูปแบบประเพณีปอยตันหอลมเป็นประเด็นที่นำศึกษาว่า ปอยตันหอลมนี้มีรูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร เพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟู เพื่อสืบทอดปอยตันหอลม ไม่เช่นนั้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนอาจจะต้องสูญเสียประเพณี ที่ตั้งมาอย่างหนึ่งไป จึงเป็นที่มาในการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เนื้อหา

1. ประเพณีของไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีประจำปี ซึ่งตรงกับคำว่า “ราศี 12 เดือน” หรือประเพณี 12 เดือน ตามปฏิทินของชาวไทยใหญ่

เดือน	ชาวไทยใหญ่เรียก	ปฏิทินสากล	วัฒนธรรมประเพณี
1	เหลินเจียง	ธันวาคม	กาบซอมอูหรือปอยหลูใหม่
2	เหลินกำ	มกราคม	เดือนกำ ไม่ทำการมงคลใดๆ
3	เหลินสาม	กุมภาพันธ์	ตานกองโหล ตานข้าวหย่ากู่
4	เหลินสี่	มีนาคม	ปอยล่างลง ต่างซอมต่อโหลง
5	เหลินห้า	เมษายน	กันตอ เลียงผีเจ้าเมือง
6	เหลินหก	พฤษภาคม	ปอยจำตี ปอยบอกไฟ
7	เหลินเจ็ด	มิถุนายน	ลอกเหมือง แปงฝาย
8	เหลินแปด	กรกฎาคม	เข้าพรรษา ปอยจำก๊ะ
9	เหลินเก้า	สิงหาคม	ปอยจำก้อก
10	เหลินสิบ	กันยายน	ต่างซอมต่อโหลง
11	เหลินสิบเอ็ด	ตุลาคม	การแสนซอมโก้จา จองพารา หลูเตนแหง

12 เกลินสิบสอง พุทธจิกายน ปอยสง่างานกถึง ปอยหมั่ง กะป่า

2. ปอยตันหอลม

ประเพณีปอยตันหอลม (Poitonhorlorn Tradition) เป็น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่มาจากเรื่องเสาชาดกสมัยพระโคตมพุทธเจ้า องค์ที่ 19 ในปัจจุบันไม่ได้มีการสืบสานอย่างต่อเนื่องเช่นในอดีตอาจด้วยขั้นตอนการจัดทำตันหอลมและพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ทั้งยังเป็นการรวมปราชญ์โบราณที่มีการสืบทอดงานช่างฝีมือของชาวไตแบบดั้งเดิม ซึ่งในปัจจุบันพบว่าทั้ง 2 วัด ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้ยังคงเหลือปราชญ์ท้องถิ่นและช่างฝีมือโบราณเพียงไม่กี่คน ทำให้การจัดงานประเพณียตันหอลมค่อยๆ จางหายไปในการฟื้นฟูประเพณีนี้ให้กลับคืนมานั้นนอกจากเป็นการสืบทอดองค์ความรู้เดิมไว้แล้วยังเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดจนเป็นการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนชาวไตต่อไป การจัดทำตันหอลมมีงานช่างฝีมืออันประกอบไปด้วย งานวาดลาย ต่อกลาย ทำต้นจำโบ ต้นสวยดอก ต้นเทียนเห็ง ต้นจักจำเห็ง ต้นทีเห็ง ต้นเตนเห็ง และโคมเท้าซ่าง เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนต้องใช้ช่างโบราณที่มีฝีมือมาถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา

ขั้นตอนการทำตันหอลม และเครื่องสักการะที่ใช้ประกอบพิธี แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่
ขั้นที่ 1 การจัดเตรียมวัสดุ

การจัดทำตันหอลมนั้นส่วนประกอบหลักที่สำคัญและขาดไม่ได้ก็คือโครงสร้างของตันหอลม ซึ่งจะทำด้วยไม้ไผ่ โดยชาวบ้านจะต้องออกไปหาไม้ไผ่จำนวนมากพอสมควร ประมาณ 50 ถึง 60 ลำ มีขนาดแตกต่างกันมาทำเป็นโครงสร้างของตันหอลม ไม้ไผ่ที่ชาวบ้านนำมาทำตันหอลมนั้น คือ ไม้ไผ่ที่นำมาทำเป็นข้าวหลาม ชาวบ้านจึงเรียกว่าไม้ที่ทำตันหอลมนี้น่า "ไม้ข้าวหลาม" โดยชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่ข้าวหลาม ที่หมู่บ้านแม่สะเป ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขั้นที่ 2 การจัดเตรียมอุปกรณ์

อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดทำตันหอลม มี 2 ส่วน คือ อุปกรณ์สำหรับการทำโครงสร้างตันหอลม และอุปกรณ์สำหรับการทำเครื่องประดับตันหอลม สำหรับการทำให้โครงสร้างตันหอลม ได้แก่ ส่วน เเจาะไม้, ไม้ด, กรรไกร, ปากกา, เขียงและตลับเมตร

ขั้นที่ 3 การจัดทำตันหอลม

ส่วนประกอบของตันหอลมจะประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ 3 ส่วน คือ ส่วนของฐานล่าง, ส่วนของฐานยอด และส่วนยอดของตันหอลม แต่ละส่วนจะประดับประดาไปด้วยเครื่องประดับที่สวยงาม ด้วยวิธีการที่เกิดจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเรียกการทำเครื่องประดับนี้ว่า "ต่องลาย" หมายถึง การทำลวดลายต่าง ๆ แบบไทใหญ่ที่มีความสวยงามในแบบเรียบง่าย การทำต่องลายนั้นต้องอาศัยการชำนาญและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากการทำตันหอลมนั้นตั้งแต่ฐานล่างจนถึงยอด เฉลี่ยอยู่ที่ 13 เมตร ทำให้ต้องทำเครื่องประดับจำนวนมากเพื่อมาประกอบให้เกิดความสวยงามตามแบบคนไทยใหญ่ เนื่องจากตันหอลมมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ 1. ส่วนของฐานยอด 2. ส่วนของฐานล่าง 3. ส่วนยอดของตันหอลม ดังนั้นการจัดทำตันหอลมจึงจะต้องทำไปทีละส่วน ดังนี้

1. ส่วนของฐานยอด เริ่มจากการนำไม้ข้าวหลามมาตัดเป็นเส้น ๆ แล้วนำมาตัดเพื่อทำเป็นฐานสี่เหลี่ยม การทำฐานสี่เหลี่ยมจะใช้โครงไม้สี่เหลี่ยมจำนวน 2 อัน มาวางซ้อนกันและมัดด้วยยางใน

รถจักรยานยนต์ เหตุที่ใช้ยางในรถจักรยานยนต์มัดแทนการใช้เชือก เนื่องมาจากไม้ไผ่หรือไม้ข้าวหลาม เมื่อนำมาทำโครงสร้างต้นหอลมไปสัก 2-3 วันแล้ว จะเกิดอาการแห้งของไม้ไผ่ ทำให้ไม้ไผ่หดตัวลง หากใช้เชือกมัดก็อาจจะไม่ยืดหยุ่นตามไม้ไผ่ จึงใช้ยางในรถจักรยานยนต์แทนเพราะยางในรถจักรยานยนต์มีคุณสมบัติในการยืดหยุ่นได้ดี ทำให้หากไม้ไผ่หดตัวลงยางในรถจักรยานยนต์ก็หดตัวลงตาม ทำให้ยังคงความเหนียวแน่นตลอดเวลา

เมื่อทำฐานสี่เหลี่ยมแล้วก็จะมาทำแกนของฐานยอด ด้วยการนำไม้มาผ่าเป็นสี่ส่วน เพื่อนำมาประกอบกับฐานสี่เหลี่ยมให้เป็นแกนของฐานยอด เมื่อได้ฐานแล้วก็จะทำฐานสี่เหลี่ยมอีก 8 อัน ที่มีขนาดใหญ่เล็กเรียงลำดับกันไป นำมาสวมใส่ที่แกน โดยเรียงลำดับใหญ่ขึ้นขึ้นไปหาเล็กจนครบ ก็จะได้ฐานสี่เหลี่ยม 9 ชั้น จากนั้นก็จะทาด้วยสีบรอนซ์เงินเพื่อความสวยงาม ในระหว่างที่ส่่าจัดทำโครงสร้างฐานเหลี่ยม คุณลุงประทวน ซึ่งเป็นส่่าใหญ่ที่ออกแบบต้นหอลม ก็จะวาดลายต่าง ๆ เพื่อให้ส่่านำไปต้องลายสำหรับนำมาตกแต่งฐานยอดให้สวยงาม เมื่อสีที่ทาลงบนฐานยอดและลายแบบต่าง ๆ แห้งสนิทแล้ว ก็จะนำฐานยอดมาประดับตกแต่งด้วยลายแบบต่าง ๆ พร้อมกับกระดาษสีต่าง ๆ ที่ได้ตัดเป็นลวดลายสวยงามไว้แล้วตามแบบที่ส่่าใหญ่ได้ ออกแบบไว้ โดยเริ่มจากติดลายที่ทำจากกระดาษสีน้ำเงินที่ฐานยอด จากนั้นนำไม้ข้าวหลามที่ตัดเป็นเส้นยาว ๆ เท่ากับความยาวของฐานยอดจำนวน 8 เส้น นำมาพันด้วยกระดาษสีน้ำเงิน จากนั้นนำมามัดยึดติดกับฐานยอดให้รอบ เพื่อไว้สำหรับเป็นที่ยึดและติดลายแบบต่าง ๆ ที่เตรียมไว้แล้ว จากนั้นติดลายแบบต่าง ๆ แล้วประดับตกแต่งด้วยหย่องลาก (ลักษณะเป็นฟู่สีชมพู) และติดกะเบือ (กระดาษสีชมพูมีลักษณะคล้ายปีกผีเสื้อ) และด้านบนสุดของฐานยอดจะทำด้วยโพสสีขาวมีลักษณะเหมือนหัวปี เรียกว่า “มานปี” เป็นอันเสร็จในส่วนของฐานยอด ความสูงโดยรวมของฐานยอดจะอยู่ที่ประมาณ 6 เมตร

2. ส่วนของฐานล่าง เริ่มจากการสร้างโครงสร้างของฐานล่างโดยนำไม้สักมาประกอบเป็นฐานล่างตามแบบที่กำหนดไว้ ซึ่งจะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนบนที่เป็นที่สำหรับไว้ให้พระสงฆ์ขึ้นไปนั่งเทศนา และส่วนล่างเป็นฐานของฐานล่าง โดยส่วนบนของฐานล่างนั้นมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านบนมีजूสามเหลี่ยมทั้งสี่ด้าน ฐานของส่วนบนมีความกว้าง 1x1 เมตร สูง 2.3 เมตรและมีแกนไม้ยาวลงมารีกับส่วนล่างของฐานล่างยาว 2 เมตร เมื่อสร้างโครงสร้างของส่วนบนของฐานล่างแล้วก็จะนำแผ่นฟิวเจอร์บอร์ดสีแดงมาตัดและติดลงบนด้านบนของฐานล่างที่เป็นลักษณะหน้าजूทั้งสี่ด้าน ส่วนล่างของฐานล่างนั้น มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียงซ้อนกันขึ้นไปสามชั้น ชั้นล่างสุด มีความยาวทั้งสี่ด้าน ๆ ละ 3 เมตร สูง 1 เมตร ชั้นที่สองมีความยาวทั้งสี่ด้าน ๆ ละ 2 เมตร สูง 50 เซนติเมตร ชั้นที่สามมีความยาวทั้งสี่ด้าน ๆ ละ 1 เมตร สูง 50 เซนติเมตร ซึ่งส่วนล่างของฐานล่างจะทำด้วยไม้ไผ่ข้าวหลามต้นใหญ่นำมาตัดเป็นท่อน ๆ แล้วนำมาประกอบเป็นฐานสี่เหลี่ยมต่อกันมัดด้วยยางในรถจักรยาน จากนั้นนำไม้ไผ่มาตัดเป็นเส้น ๆ เพื่อนำมายึดเป็นลักษณะกากบาทและมัดด้วยยางในรถจักรยานเช่นกัน เพื่อเสริมความแข็งแรงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ความสูงโดยรวมของฐานล่างประมาณ 4.30 เมตรประดับตกแต่งคล้ายกับส่วนของฐานยอด

3. ส่วนยอดของต้นหอลม จะมีส่วนประกอบอยู่ด้วยกันสี่ส่วนเรียงตามลำดับตั้งแต่ยอดสุดลงมาถึงล่างสุด คือ 1. ตุ่มแสงดาว หรือ จิงพู หมายถึง เพชร เป็นส่วนบนสุดของส่วนยอดของต้นหอลม และมีหย่องลากห้อยติดอยู่ 2. ปานล่่าะ มีลักษณะคล้ายลายกนกของไทย 3. หมากเก้ง หรือ ใบส้บประรด มีลักษณะเป็นกานใบแหลม ๆ และ 4. ฉัตร หรือ ที เป็นลักษณะร่ม มีสามชั้นการทำส่วน

ยอดของต้นหอม เริ่มจากการสร้างฉัตร หรือ ที่ที่ทำด้วยโครงไม้ไผ่ทรงกลมจำนวน 3 อัน ผูกกับ เชือก จากนั้นนำกระดาษสีทองมาติดรอบวงกลม แล้วประดับด้วยลายแบบต่าง ๆ ที่ออกแบบไว้ให้ สวยงาม การทำใบสับปรด หรือ หมากแก้ง ทำจากไม้ไผ่โดยนำมาเหลาให้เป็นเส้นบาง ๆ แล้วเหลาให้ ปลายด้านหนึ่งแหลม เหมือนปลายดินสอ ความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร วน 4 เส้น การทำปานล่ วะ ทำจากกระดาษเทาขาว โดยวาดลายคล้ายลักษณะลายกนทาสีเงิน ตากให้แห้ง ส่วนยอดหรือตุ้ม แสงดาว ทำด้วยโฟม โดยนำโฟมมาตัดเป็นรูปคล้ายกับดอกบัว แล้วติดด้วยกระดาษที่ตัดเป็นลาย สวยงามติดด้านล่างของตุ้มแสงดาว และประดับด้วยหย่องห้อยลงมา เมื่อทำทั้งสี่ส่วนเสร็จเรียบร้อย แล้วก็นำมาประกอบกับท่อนไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ โดยประกอบตั้งแต่ส่วนล่างของส่วนยอด ได้แก่ ที่ หรือ ฉัตร และประกอบใบสับปรดต่อจากสูงขึ้นไปอีกประมาณ 1 เมตร ประกอบปานล่ไว้ และสุดท้าย ประกอบตุ้มแสงดาวไว้บนสุด ก็เป็นอันเสร็จสิ้นการทำส่วนยอดของต้นหอม ความสูงโดยรวมของ ส่วนยอดนั้นประมาณ 2 เมตร 70 เซนติเมตร

ขั้นที่ 4 การประกอบต้นหอม

เมื่อจัดทำต้นหอมเสร็จสิ้นทั้งสามส่วนแล้ว ซึ่งได้แก่ 1. ส่วนของฐานยอด, 2. ส่วนของฐาน ล่าง และ 3. ส่วนยอดของต้นหอม ก็จะนำทั้งสามส่วนมาประกอบเป็นต้นหอมที่สมบูรณ์ตามแบบ ที่สล่าใหญ่ได้ออกแบบไว้ แต่ก่อนที่จะนำส่วนประกอบทั้งสามส่วนมาประกอบกันนั้น จะต้องจัดทำ ฐานรองต้นหอม หรือ แคร่หาม เพื่อไว้สำหรับผู้มีจิตศรัทธาในประเพณีต้นหอมเข้ามายกต้นหอม ได้สะดวกในการประกอบพิธีกรรมแห่สมโภชต้นหอม การจัดทำฐานรองต้นหอม หรือ แคร่หาม ทำ มาจากไม้ไผ่ข้าวหลาม นำมาตัดเป็นเส้น ๆ ยาวประมาณ 3 เมตร เท่ากับฐานล่างของต้นหอม จำนวน 30 เส้น จากนั้นนำมาสานต่อกันเป็นลักษณะพื้นพลาสติกไปมาจนหมดกลายเป็นตาราง สีเหลี่ยมจตุรัส แล้วมัดเส้นไม้ไผ่บาง ๆ ทั้งสี่ด้านให้แน่นแข็งแรง เมื่อได้ตารางไม้ไผ่สีเหลี่ยมจตุรัสแล้ว นำมาวางบนท่อนไม้ไผ่ข้าวหลามขนาดใหญ่ที่ได้วางเตรียมไว้แล้วจำนวน 6 ลำ แล้วมัดด้วยยางใน รถจักรยานให้แน่นทั้งสี่ด้าน เป็นอันเสร็จการทำให้ฐานรองต้นหอม หรือ แคร่หาม

เมื่อจัดทำฐานรองต้นหอมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำฐานล่างของต้นหอมมาวางบน ฐานรองต้นหอม แล้วมัดด้วยยางในรถจักรยานให้แน่นและแข็งแรง รองรับการแห่สมโภชต้นหอม ของผู้มีจิตศรัทธาในประเพณีต้นหอม เมื่อมัดฐานล่างกับฐานรองต้นหอมเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่ม ประกอบส่วนประกอบทั้งสามส่วนของต้นหอมเข้าด้วยกันเป็นต้นหอมที่สมบูรณ์แบบตามที่สล่าใหญ่ ให้ออกแบบไว้ โดยการนำส่วนประกอบทั้งสามส่วนมาวางรอไว้ใกล้กัน และนำรถเข็นของเทศบาล ตำบลขุนยวมมาเตรียมไว้ และก่อนที่จะให้รถเข็นประกอบต้นหอม ก็จะนำส่วนของฐานยอดมา ประกอบเข้ากับส่วนยอดของต้นหอมเสียก่อน จากนั้นก็จะนำทั้งสองส่วนที่ประกอบกันแล้วไปประ กอบลงบนฐานล่างของต้นหอมโดยใช้เข็นยกขึ้นไปประกอบ เมื่อประกอบทั้งสามส่วนเข้าด้วยกัน แล้ว ก็จะมานำนมพวย หรือดวงเดือนกึ่งและแบบลายต่างๆ มาประดับตกแต่งเพิ่มเติมให้ครบสมบูรณ์ ตามแบบที่สล่าใหญ่ได้ออกแบบตกแต่งเพิ่มเติมด้วยลายแบบต่างๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำผ้าที่วาดรูป ประเพณีสิบสองเดือนของชาวไตมาประดับรอบๆ ทั้งสี่ด้านของฐานล่างของต้นหอมเพื่อปิดโครงสร้าง ของฐานล่างให้เกิดความสวยงาม เป็นอันเสร็จขั้นตอนการประกอบต้นหอม

ขั้นที่ 5 การจัดทำเครื่องสักการะ

ประเพณีต้นหอม วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีการจัดงานประเพณีต้นหอมขึ้นสองวัน ซึ่งวันที่สองของงานซึ่งเป็นวันสุดท้ายของประเพณีต้นหอมจะมีการแห่ขบวนเครื่องสักการะต่างๆ พร้อมด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมไต เพื่อนำไปถวายแด่พระสงฆ์ที่วัดม่วยต่อ ดังนั้นจึงต้องมีการจัดทำเครื่องสักการะต่างๆ อันได้แก่ ต้นจำโบ ต้นสวยดอก ต้นเทียนแห้ง ต้นจ๊ก่าเห็ง ต้นทีเห็ง ต้นเตนเห็ง และโคมเท้าช้าง

พิธีกรรม

การจัดงานประเพณีปอยต้นหอม วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะจัดขึ้น 2 วัน โดยแต่ละวันจะมีพิธีกรรมดังนี้

วันแรก จะมีพิธีกรรมการสมโภชต้นหอม โดยจะเริ่มตั้งแต่เวลา 18.00 น. ซึ่งจะจัดขึ้นที่สนามหญ้าลานพุทธาวาสของวัดม่วยต่อ เนื่องจากต้นหอม มีความสูงถึง 13 เมตร หรือประมาณตึก 3 ชั้น จึงต้องใช้สถานที่กว้าง ๆ และไม่มีสิ่งกีดขวาง เช่น เสาไฟฟ้า หรือสายไฟฟ้า พิธีกรรมการสมโภชต้นหอม นั้น จะเริ่มด้วยการจัดตั้งต้นหอมไว้ที่กลางสนามหญ้า เมื่อญาติโยม มาถึงบริเวณลานสนาม ก็จะเริ่มสมโภชต้นหอม โดยพิธีกรได้แก่มัคทายกของวัดม่วยต่อ จะพูดเชื้อเชิญญาติโยมให้เข้าร่วมกันยกต้นหอม โดยจะมีญาติโยมที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในประเพณีปอยต้นหอม ประมาณ 20-30 คนต่อครั้ง เมื่อมีญาติโยมมายืนล้อมต้นหอมแล้ว ก็จะยกต้นหอมขึ้นและเดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ ในขณะที่เดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ ก็จะช่วยกันโยกขึ้น โยกลง ไปด้วยหลาย ๆ รอบ ไม่จำกัด ในขณะที่ญาติโยมยกต้นหอมเดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ รอบ ๆ ก็จะมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมไต ได้แก่ รำนกกิ้งกะหล่ำ, รำไต, รำก้าแล้ว, เซ้คความไต, วงกลองกันยาว และวงมอลลาว แสดงประกอบไปพร้อมกัน โดยการแสดงต่าง ๆ จะเดินเป็นวงกลม ทั้งญาติโยมที่ยกที่ยกต้นหอมเดินเป็นวงกลมไปรอบ และ การแสดงศิลปวัฒนธรรมไตจะเดินไปรอบ ๆ พร้อม ๆ กัน จนกว่าญาติโยมเหนื่อยจึงจะหยุด ถือเป็นหนึ่งในรอบ โดยพิธีกรรมการสมโภชต้นหอม นั้น จะทำเป็นไปเรื่อย ๆ จนถึงเวลา 20.00 น. ก็จะหยุดการสมโภชต้นหอม และตั้งต้นหอมไว้ที่กลางสนามหญ้าเหมือนเดิม

หลังจากนี้จะเป็นการแสดงธรรมเทศนา โดยนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นแสดงธรรมเทศนาบนต้นหอม ซึ่งการแสดงธรรมเทศนาบนต้นหอม ซึ่งการแสดงธรรมเทศนาในประเพณีต้นหอม นั้น จะเป็นการแสดงธรรมเทศนาโดยการใช้อาษาไตในการแสดงธรรมเทศนา และเนื้อหาในการแสดงธรรมเทศนา นั้น พระสงฆ์จะนำเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแสดงธรรมก็แล้วแต่พระสงฆ์รูปนั้น โดยใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 2 ชั่วโมงครึ่ง เมื่อการแสดงธรรมเทศนาจบลงก็เป็นอันเสร็จพิธีกรรมของงานประเพณีปอยต้นหอมในวันแรก

วันที่สอง (วันสุดท้าย) จะมีพิธีกรรม 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกเป็นการแห่ขบวนเครื่องสักการะต่างๆ พร้อมด้วย การแสดงศิลปวัฒนธรรมไต และช่วงที่สองจะเป็นพิธีถวายปอยต้นหอม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัยแด่พระสงฆ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงแรกการแห่ขบวนเครื่องสักการะต่าง ๆ จะจัดขบวนแห่โดยเริ่มจาก โปสู่ต่อ (พราหมณ์ 4 คน ประกอบด้วย ชายสวามชุดขาวถือบาตรรับบริจาคปัจจัย 2 คน และชายสวามชุดขาวหามเครื่องดนตรีจีเจ้ หรือ กังสดาล 2 คน คนหลังเป็นคนตีกังสดาล), ป้ายชื่อประชาสัมพันธงานประเพณีต้นหอม, ต้นจำโบ, ต้นสวยดอก, ต้นเทียนแห้ง, ต้นจ๊ก่าเห็ง, ต้นทีเห็ง และต้นเตนเห็ง ต่อด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมไต เรียงตามลำดับ โดยขบวนแห่เครื่องสักการะจะขนบข้างด้วยโคมเท้าช้างช้างๆ ละ

100 โคม การตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะจะตั้งขบวนเริ่มจากหน้าศาลเจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม ไปตามถนนหลวง 108 สู้วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ญาติโยมที่มีจิตศรัทธาพร้อมทั้งนักดนตรี นักแสดงต่าง ๆ จะมารวมตัวกันที่หน้าศาลเจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม เวลา 17.00 น. เมื่อมาพร้อมกันแล้วก็จะเริ่มตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะให้พร้อมรอเวลาเคลื่อนขบวน เวลาประมาณ 18.00 น. ก็จะเริ่มเคลื่อนขบวนออกจากหน้าศาลเจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม เคลื่อนขบวนไปตามถนนหลวง 108 สู้วัดม่วยต่อ ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร ระหว่างทางที่ขบวนแห่เครื่องสักการะผ่านไปตามบ้านเรือน ชาวบ้านจะนำข้าวตอกมาโปรยที่ต้นที่เห็ง, ต้นเตนเห็ง, ต้นจักจ๋าเห็ง, ต้นโคมและโคมเครือ เพื่อเป็นการทำบุญตลอดทาง จนขบวนแห่เครื่องสักการะเดินทางมาถึงวัดม่วยต่อ ก็จะวนรอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วนำเครื่องสักการะต่าง ๆ ขึ้นมานศาลาวัด เพื่อทำพิธีในช่วงที่สองต่อไป

ช่วงที่สองเป็นการถวายปอยต้นหอม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย นำเครื่องสักการะต่างๆ ขึ้นมาบนศาลาวัดเรียบร้อยแล้วก็จะเริ่มพิธีถวายต้นหอม แต่ก่อนที่จะทำพิธีถวายปอยต้นหอม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย ก็จะมีการเฉลิมฉลองสมโภชต้นหอมกันอีกครั้ง ด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมได้แก่ การแสดงรำก, รำโต, รำไต, ก้าแล้ว, ร้องเพลงไต, วงกลองกันยาว และวงกลองมอชิง เมื่อการเฉลิมฉลองสมโภชต้นหอมเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะทำพิธีถวายปอยต้นหอม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย กรวดน้ำ และโปรยทาน พระสงฆ์อนุโมทนา ตามลำดับเป็นอันเสร็จสมบูรณ์

คำถวายต้นเต็งเห็ง-หอม

ยัคเข พันเต สั้งขม ปะภูขานาคู มะยั้ง ภันเต เอตัง สะหัสสทีปะกัง สะปะริวารัง พุทธัสสะ ปุชนะนัตถายะ ภิกขุสังฆัสสะ นิยาเทมะ สาธุโน พันเต อะยั้ง สะหัสสทีปะกัง พุทธัสสะ ปุชา อัมหากัง ทิฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สั้งวัตตะตุฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายต้นเต็งเห็ง (ต้นหอม, ต้นที่เห็ง, ต้นจักจ๋า) พร้อมกับของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ เพื่อเป็นพุทธบูชา การบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ฉันเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญฯ

กล่าวคือ ต้นหอม หรือ เวชยันต์ปราสาท ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็นกามาพจร ในสมัยพุทธการมีการจัดทำต้นเวชยันต์หรือต้นหอม เพื่อรับเสด็จพระพุทธเจ้า จัดเป็นงานพิธียิ่งใหญ่ในการแสดงความยินดีที่ได้รับเสด็จพระพุทธเจ้า ศรัทธาพุทธบริษัททั้งหลายก็จะพากันไปทำบุญเป็นงานรับเสด็จเช่นในสมัยพุทธกาล เป็นประเพณีสืบต่อกันมา

3. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยต้นหอม

ประเพณีปอยต้นหอม มีคติความเชื่อทางพุทธศาสนา 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนขั้นตอนการทำต้นหอม และส่วนพิธีกรรม ประเด็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และ ความเชื่อตามคำสอนในพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยต้นหอม คือ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏคือ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี ด้านการให้ทาน กัลยาณมิตรธรรม

สรุป

ปอยตันหอลมเป็นประเพณีโบราณของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน กิจกรรมหลักของปอยตันหอลมคือการเทศนาธรรมบนต้นหอลม ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีโบราณ พิธีทำบุญบูชาธาตุทั้ง 4 ประเพณีปอยตันหอลม มีบ่อเกิดประเพณีว่า ปอยตันหอลมเป็นการทำบุญระหว่างพระเจ้าอยู่หัวกับพสกนิกรของเจ้าเมืองในสมัยก่อน โดยได้มีการทำต้นหอลมแข่งกัน ว่าใครจะมีบุญมากกว่ากัน ผลปรากฏว่าชาวบ้านได้บุญมากกว่าพระเจ้าอยู่หัว เพราะว่ามียาจากสองคนผิวเมียมารวมเป็นเจ้าภาพด้วย ถือได้ว่าการทำบุญนั้นทุกอย่างอยู่ที่ความตั้งใจจริงของผู้ทำบุญนั่นเอง นอกจากนี้ งานประเพณีดังกล่าวยังเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนอีกด้วย อนึ่งประเพณีปอยตันหอลมนั้น เหลือเพียงแห่งเดียวคือที่หมู่บ้านทุ่งกองมูเท่านั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้อนุรักษ์ประเพณีนี้ให้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ประเพณีปอยตันหอลมเป็นประเพณีที่กำลังจะสูญหายไปจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความยุ่งยากในสร้างหอลม แม้ว่าประเพณีมีความงดงามและมีเอกลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ที่ชัดเจน ดังนั้น จึงสมควรที่จะมีการอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยความร่วมมือของคณะสงฆ์ เพื่อให้ประเพณีปอยตันหอลมยังคงอยู่กับชาวแม่ฮ่องสอนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในการเขียนบทความวิชาการครั้งต่อไป

ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดประเพณีปอยตันหอลมให้เป็นหลักสูตรเสริมการเรียนรู้สำหรับเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อให้สามารถต่อยอดและรักษาประเพณีสืบไป

บรรณานุกรม

- จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2566). **ประชากร/กลุ่มชาติพันธุ์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.maehongson.go.th/new/societal-characteristics/> [23 ตุลาคม 2566].
- ปัทมา วัฒนบุญญาและคณะ. (2561). “ประเพณีสิบสองเดือนของชาวไทยใหญ่ : กรณีศึกษา การฟื้นฟูประเพณีปอยตันหอลม วัดม่วยต่อ”. รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- มณฑิรา ศิริสว่าง. (2562). “ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวไทยใหญ่ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีดนตรีตะวันตก. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วีระ เลิศสมพร. (2553). **นักการเมืองถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.